

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

7. **Bachmann, A.** Bachmann I. Alles // Bachmann I. Werke. Bd. II. – München: Piper Verlag GmbH. – S. 138-158.
8. **Bredel, S.** Bredel W. Die Söhne. – Berlin, Weimar: Nufbauverlag, 1973. – 557 S.
9. **Duden, RR.** Duden. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. / Hrsg. und bearb. von G.Drosdowski und W.Scholze-Stubenrecht. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Duden Verlag, 1992. – Bd. 11. – 846 S.
10. **Fallada, WB.** Fallada H. Wer einmal aus dem Blechnapf frißt. – Berlin: Aufbau-Taschenbuch Verlag, 1997. – 667 S.
11. **Fallada, G.** Fallada H. Der eiserne Gustav. – Berlin, Weimar: Aufbau-Verlag, 1967. – 836 S.
12. **Fallada, WW.** Fallada H. Wolf unter Wölfen. Bd. II. Berlin: Aufbau-Verlag, 1955. – 467 S.
13. **Graß, B.** Graß. G. Blechtrommel. – Berlin, Weimar: Aufbau-Verlag, 1987. – 236 S.
14. **Heine, IBG.** Heine H. Ideen. Das Buch le Grand: Heines Werke in 5 Bänden, Bd. 3. – Berlin, Weimar: Aufbau-Verlag, 1976. – S. 5-74.
15. **Konsalik, E.** Konsalik H. G. Eine glückliche Ehe. – München: C. Bertelsmann Verlag GmbH, 1977. – 381 S.
16. **Konsalik, G.** Konsalik H. G. Der Geheimtip. – München: Pavillon Verlag, 2001. – 187 S.
17. **Neutsch, FO.** Neutsch E. Der Friede im Osten. 1.Buch. – Halle, Leipzig: Mitteldeutscher Verlag, 1974. – 509 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Лалаян – кандидат філологічних наук, викладач кафедри теорії та практики перекладу з німецької мови Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: ономастична фразеологія німецької мови.

ЖІНОЧИЙ ІМЕННИК МІСТА ТЕРНОПОЛЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ (рідкісні та чужомовні імена)

Ніна СВИСТУН (Тернопіль, Україна)

У статті аналізуються рідкісні жіночі імена м. Тернополя 1950-2000 рр.: функціонування нових імен, що трапилися лише в одному десятилітті, частотність вживання впродовж десятиків років. Використано методику хронологічних зрізів В.Бондалетова.

Female names, rarely used in the city of Ternopil in 1950-2000, are analyzed in the paper. Their functioning within a decade and frequency of occurrence during decades of years are established. V.Bondaletov's method of chronological sections is used in this research.

Система імен, яка побутує на сьогоднішній день, ще вимагає вивчення, проте антропонімічні дослідження уже мають багате наукове підґрунтя, яким є наукові статті та монографії вчених. У процесі історичного розвитку антропоніміка удосконалюється як наука, аналізуються різні підходи до тлумачення особового імені та власних назв загалом.

Мовна культура, яка реалізується в галузі особових імен, опирається, з одного боку, на мовні фактори, що базуються на теорії літературної мови, на її науковому описі і на соціолінгвістичних дослідженнях, з іншого боку – на позалінгвістичні фактори, які ґрунтуються на теоретичних знаннях про закони розвитку суспільства в синхронному та діахронічному планах і на пізнанні, запозиченому із соціальної психології. Імена, що використовуються в певну епоху чи конкретний період історичного розвитку, взаємно впливають одне на одного.

Динамічні зміни найчастіше відображаються у власних особових іменах людей. Одні імена виходять з ужитку, набуваючи статусу маловживаних і рідкісних, інші входять до активного вжитку, набуваючи статусу широкоживаних та найуживаніших. Антропонімічна система рухома не лише в діахронічному плані (змінюється склад імен), а й в синхронічному (імена, вживані в конкретний період життя мови, взаємопов'язані між собою). Саме тому синхронічний та діахронічний аналізи, маючи різні предмети дослідження в межах одного об'єкта – мови або котрогось її елемента, – доповнюють один одного та дають змогу простежити і сучасний стан іменника, і його зміни в процесі історичного розвитку [1]. Ім'я – це не будь-який звуковий комплекс, це спеціальні слова, усталені традицією; це знак, на основі якого ідентифікується та індивідуалізується особа. Професор П.П.Чучка зазначає, що процес вибору імені вільний, але не зовсім стихійний [6]. Здебільшого у найменувача є цілком конкретний привід чи підстава для вибору саме цього, а не якогось іншого імені, тобто найменувач у своїх діях залежний від чинних мотивів найменування, підпорядкованим загальним принципам номінації. Хоча зв'язок між особою та її іменем довільний, але він значною мірою вмотивований.

Мотиви найменування бувають різні. Найчастіше вони пов'язані з естетичними, релігійними та політичними вподобаннями чи переконаннями середовища, в якому живе

найменувач [6: 42-52]. У наш час вибір імені є юридично вільним і в усіх випадках залежить виключно від волі найменувачів, тобто батьків.

Суцільне дослідження особових імен певної території, здійснене протягом тривалого часу, дає змогу виявити діахронічні зміни іменника певної території, основні тенденції, що діють при цьому, дозволяє простежити закономірності розвитку і функціонування загальнонаціонального іменника загалом.

Мета нашої статті полягає в тому, щоб виявити і проаналізувати рідкісні та чужомовні жіночі імена тернополянок 1950-2000 р. народження.

Матеріалом послуговували імена новонароджених дівчат м. Тернополя протягом 1950-2000 рр.

Джерельною базою нашого дослідження стали актові записи про народження та журнали видачі свідоцтв про народження з архіву міського відділу реєстрації актів цивільного стану Тернопільського міського управління юстиції.

Досліджуючи іменник певного регіону, доцільно виділяти в ньому синхронічні зміни для того, щоб, по-перше, вивчити системні зв'язки структурних елементів та їх функціонування в конкретний момент життя мови і, по-друге, уявити собі історію мови шляхом зіставлення якомога більшої кількості синхронних зрізів [1].

У статті застосовуємо методу хронологічних зрізів В.Д.Бондалетова. Зауважимо, що спосіб подачі нашого матеріалу – кожне десятиліття. Такий підхід дозволяє простежити зміни у складі імен, його оновлення, збереження класичних і появу нових імен, що не функціонували раніше, частотність уживання тих чи інших імен впродовж десятків років тощо.

Рідкісні імена – це імена, зафіксовані лише в одному десятилітті. Протягом 1950-2000 рр. трапилося 40 рідкісних жіночих імен, носіями яких виявилось 60 новонароджених дівчат (питома вага від загальної кількості новонароджених дівчат 0,88%).

Переважно ці імена разового вжитку, мають одного носія, проте є і винятки. У I зрізі (1950 р.), наприклад, ім'я *Теодозія* зафіксовано 4 рази, у III зрізі (1960 р.) – *Варвара* – 2, *Гелена* – 4, *Євдокія* – 5, *Казимира* – 2, *Станіслава* – 3, *Текла/Текля* – 2, у IV (1970 р.) – *Клавдія* – 3, у VI – *Поліна* – 3.

Так, у I зрізі (1950 р.) зафіксовано 3 рідкісних імені: *Густа*, *Данута*, *Теодозія*.

Ім'я *Густа* – розм. варіант від *Августа* (жін. до *Август*) або *Густава* (жін. до *Густав*) [4: 115, 131].

Данута – запозичення з польської – використано для найменування дівчини-українки. Це ім'я не фіксують українські словники імен [3; 5].

У II зрізі (1960 р.) трапилося 12 рідкісних імен (з варіантами 14): *Варвара* (2 носії), *Гелена* (4), *Геновефа* (1), *Даніїла* (1), *Євдокія* (5), *Ірма* (1), *Казимира* (2), *Клара* (1), *Пелагея* (1), *Раїса* (1), *Станіслава* 1/*Станцслава* 2 (3), *Текла* 1, *Текля* 1 (2).

Набір імен дуже різноманітний.

Цікавим є ім'я *Геновефа*. Це рідкісне неканонічне ім'я-архаїзм вперше у наших дослідженнях трапилося у XIX столітті.

Спостерігаємо жіночі утворення: *Даніїла* (до імені *Данило*), *Казимира* (до *Казимир*).

Ім'я *Євдокія* має найбільшу кількість носіїв серед усіх рідкісних імен XX століття.

Антропоніми *Ірма* та *Пелагея* охоплюють незначну кількість носіїв.

Розширили межі іменника антропоніми *Клара* та *Раїса*.

Урізноманітнили антропонімікон міста композит *Станіслава* (до чол. *Станіслав*), традиційне українське *Текла/Текля*.

У III зрізі (1970 р.) зафіксовано 4 рідкісних імені: *Злата* (1), *Клавдія* (3), *Мальвіна* (1), *Роксана* (1), носіями яких виявилися 6 новонароджених дівчат, що становить 0,60% від усіх новонароджених жіночої статі цього періоду. Цей період ознаменувався відновленням давньослов'янських імен. В.А.Никонов відносить подібні антропоніми до таких, які у свій час були відхилені і заборонені церквою (*Злата*, *Роксана*) [2: 68].

У цей період відбувається проникнення в український іменник антропоніма із західноєвропейських мов – *Мальвіна*.

Антропонім *Клавдія* – жіноче до чоловічого *Клавдій*, утворене за допомогою флексії *-я*.

У IV зрізі (1980 р.) знаходимо 3 рідкісних імені: *Вілена*, *Орися*, *Феофана*, кожне з яких має по одному носію (питома вага 0,20%). *Вілена* – штучне утворення, в якому люди прагнули відобразити події та ідеологію тогочасної дійсності, жіноче утворення до чол. *Вілен*, утворене за допомогою флексії **-а**. Проте мотивом до найменування цим іменем послужив швидше за все суб'єктивний фактор. Ім'я приємне, милозвучне, могло просто подобатися найменувачам без огляду на походження та асоціації.

Ім'я *Орися* фіксується як офіційне документальне ім'я і як варіант грецького *Орина*.

Межі жіночого іменника розширилися за рахунок повернення до вжитку старого календарного імені *Феофана* (жін. до чоловічого *Феофан*, утворене за допомогою флексії **-а**).

У V зрізі (1990 р.) зафіксовано 8 рідкісних імен: *Андрія* (1), *Весна* (1), *Віталіна* (10), *Зоя* (1), *Ляня* (1), *Марита* (1), *Ружана* (1), *Фаїна* (1). Ними названо 8 новонароджених, що становить 0,40% від усіх новонароджених дівчат цього періоду.

Серед них наявні жіночі відповідники *Андрія* (не *Андріана*, яке більш відоме й поширене серед носіїв жіночої статі), *Віталіна* до чол. *Андрій*, *Віталій*, утворені за допомогою формантів **-я**; **-іна** (проф. П.П.Чучка зазначає, що форманти **-я**; **-іна** набагато рідше виступають засобами творчої фемінізації, ніж, наприклад, **-а**) [6].

Дуже цікаве і неординарне розмаїття в антропонімікон міста вносить ім'я *Весна* (*Борисова Весна Олександрівна*) – народилася в березні. П.П.Чучка у статті „Слов'янські автохтонні імена, гідні реабілітації” зазначає, що в наших предків було немало імен, які називали новонародженого за часом або за місцем появи його на світ (*Буря*, *Веселка*, *Гроза*, *Зима* та под.) [7: 98]. Можливо, саме цим керувалися батьки при виборі імені для новонародженої, а можливо, даючи таке ім'я, вони бажали дочці у житті радості, ніжності, краси, добра, з якими асоціюється весна як пора року. Антропонім *Весна* з наголосом на першому складі функціонує у словенів, болгар.

У наших офіційних списках трапилося ім'я *Ляня* (Шафранська). Словник-довідник Л.Г.Скрипник, Н.П.Дзятківської „Власні імена людей” фіксує це ім'я як демінутив від *Ліана* чи *Ліліана* [4: 152-153] або його можна долучити до болгарського *Ліліана/ Юліана*.

Цікавим є антропонім *Марита* (прізвище *Банько*), який не зафіксований словниками власних імен. Можливо, батьки надали дочці таке ім'я під впливом засобів масової інформації, перегляду кіно, закордонних серіалів, а можливо, це варіант традиційного імені *Марина*. Крім цього, ім'я *Марита* можна вважати усіченим варіантом за типом синкопи імені *Маргарита*. Запозичене з болгарської *Ружана* (*Ружана Степанівна Віхнич*) зафіксоване у словниках як *Ружена* [4: 178].

Межі українського іменника розширилися за рахунок антропонімів *Зоя* та *Фаїна*, на нашу думку, більше притаманних російській антропонімії.

У VI зрізі (2000 р.) зафіксовано 9 рідкісних імені: *Богуслава* (1), *Божена* (1), *Ванесса* (1), *Елеонора* (2), *Еліна* (1), *Елла* (1), *Кароліна* (1), *Ольвія* (1), *Поліна* (3). Ці антропоніми було використано для найменування 12 новонароджених жіночої статі, що становить 0,90% від усіх новонароджених дівчат цього періоду.

Межі жіночого іменника розширилися за рахунок давнього слов'янського композита *Богуслава* – жін. до *Богуслав*, імен *Божена*, *Поліна* – скорочений варіант імені *Аполлінарія*, що став документальним, *Ванесса* – можливо, дано за бажанням батьків назвати дитину „на іноземний лад” чи на честь відомої у світі людини (наприклад, відомої скрипачки *Ванесси Мей*). Серед жіночих запозичених імен функціонують *Еліна*, *Елеонора*, *Елла*, *Кароліна*.

Цікаве розмаїття в антропонімікон міста вніс неологізм *Ольвія*. У такому вигляді його не фіксують словники українських власних імен людей, проте у „Словнику українських імен” І.І.Трійняка знаходимо ім'я *Олівія* – італ. < лат. *oliva* „маслина”, „олива” (плід і дерево) [5: 267], а в „Словаре русских личных имён” Н.А.Петровського знаходимо чоловіче *Ольвіан*, яке трактується як стародавнє рідкісне, від гр. *olbios* – „щасливий, блаженний” [3: 170]. Також *Ольвія* – один з найбільших античних центрів у Північному Причорномор'ї, античне грецьке місто-держава. У літературі відомий роман В.Л.Чемериса „Ольвія”, названий за іменем головної героїні та її рідного міста.

До рідкісних імен у XX столітті можна долучити подвійні. Якщо у XIX та 1940-х рр. XX століття наявність подвійних імен в антропоніміконі міста була дуже поширеною, то в межах

від 1950 до 2000 року кількість подвійних імен значно зменшилася. Причиною цього може бути те, що друге ім'я (тільки за бажанням батьків) дається церквою при хрещенні дитини і не завжди фіксується в актах про народження міського відділу реєстрації актів цивільного стану Тернопільського міського управління юстиції. Ніякого тиску чи нав'язування імені немає. Крім цього, на сьогоднішній день більше однієї реєстрації імен не радять самі працівники рагсу, бо у майбутньому в людини можуть виникнути незручності при оформленні паспорта та інших документів.

Так, у I (1950 р.), II (1960 р.), III (1970 р.), VI (2000 р.) зрізах подвійні імена в актових записах та журналах видачі свідоцтв про народження відсутні.

У IV зрізі (1980 р.) зафіксовано 2 подвійних імені – *Віра-Оксана*, *Любов-Надія*, які мають по одному носію. У V зрізі (1990 р.) трапилося лише одне подвійне ім'я *Єва-Марія*. Варто зазначити, що антропонім *Єва* в одиничному варіанті в наших матеріалах не зафіксований, лише один раз у складі подвійного.

Цікаве розмаїття і специфіку в антропоніміці м. Тернополя вносять чужомовні імена, поява яких спричинена соціальними та політичними факторами. На підставі дії договорів про навчальне та науково-дослідне співробітництво у вищих навчальних закладах міста мають змогу здобути вищу освіту представники інших країн. Вони оселяються тут, створюють сім'ї як у межах своєї нації, так і мішані сім'ї з українками. У зв'язку з цим сучасний жіночий іменник м. Тернополя збагачується за рахунок іншомовних імен, які ми називаємо чужомовними.

Протягом досліджуваного періоду виявлено 9 чужомовних жіночих імен. Розглядаючи їх, беремо до уваги носіїв цих імен, зафіксованих в актових записах.

Так, у I зрізі (1950 р.) трапилося 2 чужомовних імені: *Маура* – єврейське, *Санга* (батьки адигейці), що становить 0,38% від усіх новонароджених дівчат цього періоду. У II зрізі (1960 р.) – 4 імені, носіями котрих є дівчата польської національності: *Ельжбета*, *Здізіслава*, *Людвіга*, *Францішка*. У III (1970 р.) та IV (1980 р.) зрізах чужомовні імена не трапилися. У V зрізі (1990 р.) зафіксовано 2 „чужих” імені: *Маріне* (Мнацакопян) – вірменське, *Клара* (Цукерман) – єврейське. Цікавим щодо чужомовних антропонімів виявився VI зріз (2000 р.) – у актових записах по народженню зафіксовано потрійне ім'я *Джавала-Антоніна-Евеліна* (батько – адигець, мати – українка).

Отже, можна виокремити основні фактори, які посприяли популярності того чи іншого імені:

- 1) милозвучність, краса імені (суб'єктивний фактор);
- 2) релігійний фактор. Батьки обирали ті імена, які їм пропонував священник, або на честь того святого, на день якого припадало народження дитини;
- 3) „фактор моди”, який „підносить” те чи інше ім'я в певний період.

Отже, суспільне функціонування особових імен, а саме їх вибір, відіграє в житті людей важливу роль. Проте у кінці ХХ століття і до наших днів все більшого поширення набувають неординарні імена, інколи навіть специфічні, нетипові, адже вибір імені для дитини є абсолютно вільним і залежить від волі найменувачів, тобто батьків.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бондалетов В.Д. Русская ономастика. – М.: Просвещение, 1983. – 224 с.
2. Никонов В.А. Имя и общество. – М.: Наука, 1974. – 278 с.
3. Петровский Н.А. Словарь русских личных имён. – М.: Русский язык, 1980. – 384с.
4. Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей: Словник-довідник. – К., 1996. – 335с.
5. Трійняк І.І. Словник українських імен. – К.: Довіра, 2005. – 509с.
6. Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття / Вступ та імена: конспект лекцій. – Ужгород: Видавництво УДУ, 1970. – 104 с.
7. Чучка П.П. Слов'янські автохтонні імена, гідні реабілітації // Українська мова. Науково-теоретичний журнал. – 2003. – № 4. – С.97-106.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ніна Свистун – кандидат філологічних наук, викладач кафедри української мови Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Наукові інтереси: лінгвістичні проблеми антропоніміки; актуальні проблеми морфеміки, словотвору і синтаксису сучасної української літературної мови.

УКРАЇНСЬКІ ВЛАСНІ НАЗВИ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ ЯК ЕЛЕМЕНТ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Михайло СМОЛІЙ, Володимир СУЛИМ (Львів, Україна)

У статті аналізуються проблеми передачі українських власних назв німецькою мовою як важливого питання міжкультурної комунікації.

The article analyses the problems of rendering Ukrainian proper names into the German language as an important question of intercultural communication.

Вибір теми передачі українських власних назв німецькою мовою обумовлений декількома причинами. Головний мотив полягає в актуальності, а актуальність, у свою чергу, пов'язана із кардинальними змінами у світі, як результат глобалізації і на цій основі прискореного розвитку міжнародних зв'язків. Міжкультурна комунікація вимагає створення логічної і теоретично обґрунтованої системи у передачі власних назв, такої системи, яка була би зрозуміла всім, яка була би побудована на логічній, стрункій теоретичній базі. Не можемо не погодитися з думкою про те, що "увага до цих питань є своєрідним мірилом значущості розглядуваної проблеми, адже їх нерозв'язаність заважає людському взаєморозумінню" [1: 10].

Аналіз ситуації, яка є зараз, свідчить про відсутність такої системи, про безсистемність передачі власних назв, різні підходи до цього залежно від засобу масової інформації, газети, журналу, телеканалу, від індивідуальних особливостей того, хто говорить чи пише, від його походження, політичної орієнтації чи партійної приналежності, національної свідомості, тобто маємо суму факультативних випадковостей, які у своїй сукупності створюють закономірність, традицію, норму тощо. У своїй статті хочемо проголосити деякі принципи, на які потрібно спиратися при вживанні українських власних назв німецькою мовою.

Передача українських власних назв німецькою мовою повинна здійснюватися, враховуючи нинішні стандарти і сучасні тенденції розвитку антропоніміки та топоніміки і бути максимально точною і адекватною з фонетичної точки зору. Тобто, звучання власних назв в обох мовах повинно бути по можливості максимально подібним. Кажемо "по можливості", тому що неможливо досягти абсолютної адекватності, оскільки фонетична структура мов, артикуляція звуків у різних мовах не ідентичні на 100%, навіть, якщо йдеться про нібито подібні звуки, наприклад, *a, i, o*, приголосні *k* і *t* з придином в німецькій мові і без придику в українській, *m, d, n* – кінчик язика на зубах в українській мові, а в німецькій на альвеолах. Ми не можемо вимагати, наприклад, від німців, щоб вони вимовляли *Чернівці* так, як вимовляємо ми. Вони будуть вимовляти назву цього міста з німецькою артикуляцією, не пом'якшуючи *n* і *ц* перед *i*, тому що "ein durchschnittlicher deutschsprachiger Leser wird kaum die ukrainischen weichen Konsonanten aussprechen können" [5: 17]. Отже, "треба назавжди розлучитися з наївною мрією, що ми спроможні зі стовідсотковою точністю відтворити іншою мовою звучання оригіналу" [2: 15]. Проте у практичній площині виявлені та описані з достатньо високою глибиною наукового обґрунтування правила передачі українських фонем німецькою мовою, які затверджені на нормативному рівні (стандарт ISO). У більшості випадків вони не викликають заперечень у науковців та практиків-перекладачів, тому ми у даній статті не маємо наміру зупинятися на них детально, а вважаємо, що вони, на нашу думку, добре розтлумачені, наприклад, у працях Гудманяна А. і Кам'янця В. [1: 5], з основними положеннями яких ми погоджуємося, вважаючи, "dass das deutsche phonologische System und die deutsche Orthographie fähig sind, die ukrainischen Phoneme und Grapheme in gewissem Maße adäquat wiederzugeben" [5: 21]. У нашій статті звертаємо увагу лише на проблеми, які існують у сфері передачі українських власних назв німецькою мовою і є перешкодою в українсько-німецькій міжкультурній комунікації, з'ясувати причини їх появи і вказати на можливі шляхи їх розв'язання.

Відомо, що в російській і радянській період нашої історії українські власні назви передавали іноземними мовами на основі російської. Наслідком цього стало те, що іноземці знали *Lwow, Kiew, Rowno, Dnepr, Andrej* тощо. Це була реалізація на практиці секретної